УДК 378.6:656.7.022.1

DOI 10.33251/2522-1477-2020-7-32-38

ДАНИЛКО Оксана Григорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
інформаційних технологій, Льотна академія
Національного авіаційного університету

ТИМОШЕНКО Ганна Сергіївна,
старший викладач кафедри інформаційних технологій,
Льотна академія Національного авіаційного
університету

САГАНОВСЬКА Лариса Анатоліївна,
старший викладач кафедри інформаційних технологій,
Льотна академія Національного авіаційного
університету

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ДИСПЕТЧЕРІВ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛЬОТІВ

У статті розглянуто проблему розвитку пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів. На основі вивчення та аналізу науково-педагогічних джерел визначено сутність пізнавальної активності майбутніх фахівців як цілісного утворення, системи, що характеризує стан їхньої особистісної сформованості та професійної спрямованості. Виділено та охарактеризовано критерії, показники та рівні пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів у процесі їх професійної підготовки.

Ключові слова: активність, пізнавальна активність, майбутні диспетчери із забезпечення польотів, критерії, показники, рівні.

Постановка проблеми. Розвиток авіаційної галузі сьогодні являється одним із пріоритетних завдань для розбудови сучасної України. Навчання курсантів – це процес, що спрямований на опанування професійних знань, умінь та навичок. При цьому для майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів (ЗП) вагомий вплив на результат навчання має пізнавальна активність, оскільки активність як риса особистості передбачає, що курсант стає активним суб'єктом навчальної діяльності та керує своїм розвитком.

Від рівня розвитку пізнавальної активності залежить успішність навчання в ЗВО. Чим вище рівень пізнавальної активності випускника, тим вище його професійна компетентність, а значить, і конкурентоспроможність на ринку праці.

Однак, на даний момент, із нашої точки зору, недостатньо формуються пізнавальні здібності майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів, є проблеми в опануванні ними професійних знань, умінь та навичок.

Отже, вивчення всіх аспектів, що сприяють розвитку пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із ЗП у процесі навчання, є актуальною проблемою. Так, досліджувані характеристики дозволять перевірити стан сформованості пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із ЗП та в подальшому підвищити ефективність навчання саме через розвиток пізнавальної активності курсантів.

Мета статті полягає у визначенні сутності поняття пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів, та характеристиці критеріїв і рівнів пізнавальної активності курсантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні суспільні перетворення вимагають від людей прояву вольових якостей, реалізації в повній мірі потенційних можливостей, ініціативності, творчості, цілеспрямованості й відповідальності, узагальнюючою характеристикою яких є «активність». Показово, як практико-орієнтовне розуміння активності відображено у різноманітних словниках.

Наприклад, Великий тлумачний словник сучасної української мови містить наступне визначення: «активність – енергійна діяльність, діяльна участь у чому-небудь» [4].

Філософський енциклопедичний словник визначає «активність» як одну з характерних рис способу життєдіяльності особистості, що відображає міру (рівень) спрямованості її здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів [11].

Автор Українського педагогічного словника С.У. Гончаренко визначає активність особистості як «здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міру цілеспрямованого планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння багатств матеріальної і духовної культури» [6].

В.І. Лозова наголошуючи на тому, що активність, у широкому розумінні цього слова, притаманна матеріальному світу, розглядає активність особистості як самостійну категорію, формування і розвиток якої проходить у соціальному середовищі [8, с. 100].

На нашу думку, одним найважливіших видів активності особистості є пізнавальна активність, як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності курсантів. Аналіз наукових джерел показав, що єдиного підходу до трактування поняття «пізнавальна активність» не існує.

Пізнавальну активність як якість діяльності, що проявляється у ставленні учня до змісту і процесу діяльності, до ефективного оволодіння знаннями і способами діяльності за оптимальний час, до мобілізації морально-вольових зусиль та досягнення навчально-пізнавальної мети, визначає Т. Шамова [12, с. 47-49].

Т. Алексєєнко під пізнавальною активністю розуміє складну систему властивостей суб'єкта, що інтегрує важливі якісні характеристики типового для нього прояву пізнавальної діяльності: «...Пізнавальна самостійність, пізнавальна ініціативність, а також повнота і мобільність знань, умінь і навичок у сфері реалізації цієї активності» [1, с. 6].

Отже, аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дозволяє говорити про різне бачення науковцями проблеми активності, та пізнавальної активності особистості зокрема. Але майже всі вони визначають її (активність особистості) як особливий стан, схильний до тієї чи іншої взаємодії, або як відносно стійку якість, яка проявляється на рівні інтенсивності реалізації поведінки, діяльності та їх результаті, стійкості та об'ємі взаємодії, що виходить із внутрішньої її ініціативи.

Виклад основного матеріалу. Специфіка професійної підготовки майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів має особливий характер організації навчального процесу. Пізнавальна активність курсантів на теоретичних заняттях спрямована на розвиток внутрішніх якостей особистості фахівця із ЗП (професійні знання, мислення, уява, пам'ять і т.д.), тобто передача курсантам необхідного багажу спеціальних знань необхідних для успішної діяльності, наприклад, в надзвичайних ситуаціях, розвиток умінь і навичок логічного та оперативного професійного мислення.

Таким чином, в умовах якісного оновлення системи вищої авіаційної освіти, зростання вимог до диспетчерів із забезпечення польотів пізнавальна активність курсанта наповнюється новим змістом і стає за своєю суттю різновидом соціальної активності. Найважливішими ознаками такої активності є усвідомлення курсантом кінцевих цілей оволодіння знаннями, орієнтація на вищу освіту як суспільно значущу цінність і на цій основі творче ставлення до самого процесу пізнання.

Як бачимо, активізація системи знань, умінь та навичок, необхідних для професійного становлення диспетчера із ЗП є необхідністю та рушійною силою в опануванні знань майбутніми фахівцями. Причому активність передбачає самостійність особистості, вибір

засобів, форм діяльності, які виявляються у визначенні оптимальних шляхів для досягнення мети. Ставлення курсантів до навчально-пізнавальної діяльності визначається їхніми потребами, установками, мотивами, емоціями, волевими зусиллями.

Усе це дозволяє розглядати пізнавальну активність диспетчерів із забезпечення польотів як цілісне утворення, систему, що характеризує стан їхньої особистісної сформованості та професійної спрямованості.

Розвиток пізнавальної активності курсантів потребує з'ясування способів діагностування сформованості даної якості, показників та рівнів її розвитку. Різні підходи до розв'язання цієї проблеми пропонуються в роботах багатьох дослідників (В. Бешенцев, С. Лобанов, В. Лозова, В. Радул, А. Розенберг, О. Венгер та ін.).

А. Розенберг [10, с. 57] стверджує, що пізнавальна активність характеризується низкою ознак, які знаходять конкретний вияв у таких показниках:

- наявність у пізнавальній діяльності ціннісних життєвих орієнтирів, спрямованість особистості на засвоєння знань, умінь і навичок;
- потреба в знаннях як найважливіший мотив пізнавальної діяльності; інтерес до самого процесу пізнання (учіння), самостійність, відповідальність і творче ставлення до розв'язання пізнавальних завдань, прагнення знайти свій підхід до нового завдання, виявити ініціативу в процесі навчання;
- володіння засобами пізнавальної діяльності, вміння самостійно мислити, виділяти головне, аналізувати, узагальнювати, складати план і т. п.; володіння вміннями і навичками учіння;
- прагнення до поглиблення і розширення знань та засобів їхнього засвоєння, до використання додаткових джерел інформації, до самоосвіти;
- уміння застосовувати на практиці засвоєні знання, використовувати їх для розв'язання поставлених завдань та набуття нових знань;
- бажання ділитися своїми знаннями і досвідом з іншими, допомагати їм в організації власної пізнавальної діяльності;
- активна участь у позаурочній колективній пізнавальній діяльності.

У ракурсі нашого дослідження заслуговує уваги позиція О. Артем'євої. Дослідниця, розглядаючи проблему активізації пізнавальної діяльності курсантів, виділяє такі критерії її сформованості [2, с. 78]:

- пізнавальна цілеспрямованість, що виявляється у вербальній і невербальній активності курсантів, заснованій на професійній компетентності;
- інтелектуально-орієнтовна реакція на зміст навчального матеріалу на основі виниклої пізнавальної потреби, зумовленої рівнем навченості й сформованості професійних умінь;
- ступінь розумової й пізнавальної самостійності й саморегуляції, що виявляється на заняттях і в позааудиторний час.

В узагальненому вигляді специфічну групу критеріїв С. Лобанов представляє в такий спосіб:

- захопленість вивченням нового матеріалу на занятті: фактами, відомостями; питаннями по фактах, відомостях із залученням теоретичних обґрунтувань; глибоке захоплення пізнанням закономірностей, явищ, процесів;
- заняття з навчальної дисципліни у вільний час: з додаткової літератури, газет, журналів курсант відбирає факти, але не намагається їх обґрунтувати; читає газети, журнали, збираючи систематично матеріал з предмета чи розділу, який його цікавить; читає книги, журнали, газети, намагається придбати власні книги з предмета, що цікавить;
- негативна реакція на перерву, яка перериває пізнавальну діяльність, на відсутність у навчальному матеріалі цікавих відомостей по тій чи іншій темі або розділі, на відсутність у навчальному матеріалі можливостей теоретичного пошуку, проникнення в сутність процесів і явищ;

- прагнення до виконання завдань необов'язкового характеру: пов'язаних зі спостереженням, пошуками фактичного матеріалу, з поглибленням теоретичного матеріалу;
- звертання до викладача з питаннями, що виходять за межі програми: з метою розширення знань фактичного матеріалу, уточнення того чи іншого поняття, поглиблення теоретичних уявлень;
- активність у виконанні навчальних завдань: бере участь у розв'язанні питань, які не вимагають тривалого теоретичного пошуку; активний у процесі вирішення проблем, що містять цікаві відомості;
- якість знань: володіє фактичним матеріалом, але часто навчається лише посередньо, залежно від задатків і мотивів навчання; знає основний матеріал предмета в межах програми; виявляє глибоке розуміння предмета понад програму [7, с. 96-97].

Нам імпонує думка В. Бешенцева, згідно з якою пізнавальна активність є складовою пізнавальної діяльності [3, с. 8]. Отже, виходячи із сутності пізнавальної активності як цілісного утворення, системи, для оцінки рівня стану пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із ЗП нами визначено три критерії:

- мотиваційний;
- процесуально-особистісний;
- практично-дійовий.

При цьому показниками мотиваційного критерію є: інтерес до навчання, ступінь усвідомлення необхідності вчитися, прагнення вирішувати нестандартні завдання професійного авіаційного профілю, допитливість, пізнавальна ініціативність, позитивне ставлення до необов'язкових занять тощо.

Процесуально-особистісний критерій знаходить своє вираження через сформованість особистісних рис курсантів, які мають проявлятися та розвиватися в пізнавальній активності в силу професійної спрямованості навчання майбутніх диспетчерів із ЗП: високий рівень уваги, пам'яті, допитливість, наполегливість, самокритичність, розвинуті інтелектуальні вміння, успішність подолання пізнавальних труднощів; емоційний стан у процесі навчання; здатність до навчання тощо.

Практично-дійовий критерій представлений наступними показниками: умінням аналізувати, порівнювати, узагальнювати та систематизувати інформацію, здійснювати рефлексію власної навчальної діяльності, умінням раціонально та грамотно викладати набуті знання тощо.

Під час визначення рівнів активізації пізнавальної активності курсантів використовуються критерії двох груп: критерії зовнішнього прояву активності (кількість піднятих рук, виступів, рішення завдань, прочитаних статей, ступінь інтелектуальної напруги й ін.) і критерії внутрішнього порядку (якість засвоєння знань, сформованості інтелектуальних навичок, оптимальності варіантів рішення завдань і ін.).

Більшість дослідників виділяють три рівні пізнавальної активності: високий, середній та низький. Коли говоримо про розвиток пізнавальної активності курсантів авіаційних закладів, зокрема, майбутніх диспетчерів із ЗП, маємо на увазі якісні зміни цього феномена, що забезпечують досягнення курсантами цілей підготовки у ЗВО.

Розвиток пізнавальної активності курсанта відбувається як перехід з одного ієрархічного рівня на інший і супроводжує весь процес формування особистості. Це зумовлено тим, що між цими процесами існує діалектичний взаємозв'язок: зміна в активності відображається на навчально-пізнавальній діяльності, а розвиток особистості впливає на стан активності.

Використовуючи теоретичні дані аналізу пізнавальної активності, нами було складено якісну характеристику рівнів розвитку досліджуваного явища в таблиці 1.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Умовно виділені нами критерії та рівні пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із ЗП дозволяють прослідкувати за процесом розвитку даного утворення, орієнтовно визначити той еталон, до якого слід

прагнути у процесі професійної підготовки майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів у вищому авіаційному навчальному закладі.

Перспективу подальшої наукової роботи вбачаємо в експериментальній роботі по з'ясуванню стану пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів та діагностуванню визначених критеріїв.

Таблиця 1

Характеристика рівнів розвитку пізнавальної активності майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів

<i>Рівень розвитку пізнавальної активності</i>	<i>Характерні ознаки рівня розвитку пізнавальної активності</i>
Високий рівень	<ul style="list-style-type: none"> – стійкий інтерес до професійного навчання, високе прагнення до самостійної навчально-пізнавальної діяльності, до вдосконалення професійних знань; – курсант володіє фаховими знаннями, здатний застосовувати їх у нестандартних авіаційних ситуаціях; – курсант передбачає труднощі і наполегливо їх долає; – завжди виявляє самостійність на занятті й у позааудиторний час. – емоційні переживання від навчання позитивні, стійкі.
Середній рівень	<ul style="list-style-type: none"> – недостатньо стійкий інтерес до професійного навчання, усвідомлення його значущості; – обсяг та якість теоретичної та практичної підготовки дозволяє розв'язувати завдання авіаційного профілю у дещо змінених умовах; – курсант долає труднощі, але не надто наполегливий у досягненні мети, потребує іноді допомоги зі сторони викладача; – самостійність та ініціативу виявляє не систематично; – навчальна діяльність здебільшого супроводжується позитивними емоціями.
Низький рівень	<ul style="list-style-type: none"> – байдуже ставлення до професійного навчання; – курсант має недостатній рівень професійної підготовки, розв'язує лише репродуктивні завдання за зразком; – курсант слабо виявляє вольові зусилля, наполегливість для досягнення мети; – дуже рідко виявляє ініціативу, потребує постійного контролю зі сторони викладача; – навчальна діяльність переважно супроводжується негативними, нестійкими емоціями.

Список використаних джерел

1. Алексєєнко Т. А. Формування пізнавальної активності студентів в умовах блокової організації навчання: автореф. дис. канд. пед. н. 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К., 1995. 25 с.
2. Артемьева О. А. Активизация познавательной деятельности курсантов ввуза на основе системы профессионально-ориентированных учебно-ролевых игр: Дисс. ... канд. пед. н.: 13.00.08 / М., ВПА, 1991. 227 с.
3. Бешенцев В. Н. Развитие познавательной активности курсантов высших военных училищ: Автореф. дисс. ... канд. пед. н. 13.00.08 / М., ВПА, 1989. 18 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 1440 с.

5. Венгер О. П. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної діяльності студентів вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07 / Національний університет «Острозька академія». Острог, 2014. 225 с.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
7. Лобанов С. И. Активизация познавательной деятельности курсантов учебных частей внутренних войск МВД России: Дисс. ... канд. пед. н.: 13.00.08 / Санкт-Петербург, 1996. 225 с.
8. Лозова В. І. Питання теорії виховання [Текст]: навч. посібник для студ. пед. навч. закладів. Харківський педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х.: [б.в.], 1995. 173 с.
9. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект). Кіровоград: ПВЦ ТОВ «Імекс ЛТД», 2011. 254 с.
10. Розенберг А. Я. Развитие познавательной активности старшеклассников. Радянська школа. 1990. №7. С. 55–62.
11. Философский энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1983. 837 с.
12. Шамова Т. И., Давыденко Т. М. Управление процессом формирования системы качеств знаний учащихся: метод. пособие. Москва: Прометей МГПИ, 1990. 112 с.

References

1. Alyeksyeyenko, T.A. (1995). Formuvannya piznaval'noyi aktyvnosti studentiv v umovakh blokovoyi orhanizatsiyi navchannya [*Formation of cognitive activity of students in the conditions of block organization of training*]: Avtoref. dys. kand. ped. n. 13.00.01 / Instytut pedahohiky i psykhohohiyi prof.osvity APN Ukrayiny. K. 25 s. [in Ukrainian].
2. Artem'yeva, O.A. (1991). Aktivizatsiya poznavatel'noy deyatel'nosti kursantov vvuz na osnove sistemy professional'no-oriyentirovannykh uchebno-rolevykh igr [*Activization of the cognitive activity of high school cadets based on a system of professionally-oriented educational role-playing games*]: Diss. ... kand. ped. n.: 13.00.08 / M., VPA., 227 s. [in Russian].
3. Beshentsev, V.N. (1989). Razvitiye poznavatel'noy aktivnosti kursantov vysshikh voyennykh uchilishch [*The development of cognitive activity of cadets of higher military schools*]: Avtoref. diss. ... kand. ped. n. 13.00.08 / M., VPA. 18 s. [in Russian].
4. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (2001). [*The Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian*] / red. V. T. Busel. Irpin': VTF Perun. 1440 s. [in Ukrainian].
5. Venher, O.P. (2014). Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti rozvytku piznaval'noyi diyal'nosti studentiv vyshchoho navchal'noho zakladu [*Psychological and pedagogical features of the development of cognitive activity of students of higher education institution*]: dys. ... kand. ped. nauk: 19.00.07 / Natsional'nyy universytet "Ostroz'ka akademiya". Ostroh. 225 s. [in Ukrainian].
6. Honcharenko, S.U. (1997). Ukrayins'kyy pedahohichnyy slovnyk [*Ukrainian Pedagogical Dictionary*]. Kyiv: Lybid'. 375 s. [in Ukrainian].
7. Lobanov, S.I. (1996). Aktivizatsiya poznavatel'noy deyatel'nosti kursantov uchebnykh chastey vnutrennikh voysk MVD Rossii [*The intensification of the cognitive activity of cadets of the training units of the internal troops of the Ministry of Internal Affairs of Russia*]: Diss. ... kand. ped. n.: 13.00.08/ Sankt-Peterburg. 225 s. [in Russian].
8. Lozova, V.I. (1995). Pytannya teoriyi vykhovannya [Текст] [*Questions of the theory of education*]: navch. posibnyk dlya stud. ped. navch. zakladiv. Kharkivs'kyy pedahohichnyy un-t im. H.S.Skovorody. KH.: [b.v.]. 173 s. [in Ukrainian].
9. Radul, V.V. (2011). Sotsial'na aktyvnist' u strukturi sotsial'noyi zrilosti (teoretykometodolohichnyy aspekt) [*Social activity in the structure of social maturity (theoretical and methodological aspect)*]. Kirovohrad: PVTs TOV "Imeks LTD". 254 s. [in Ukrainian].
10. Rozenberh, A.YA. (1990). Rozvytok piznaval'noyi aktyvnosti starshoklasnykiv [*The development of cognitive activity of high school students*]. Radyans'ka shkola. №7. S. 55-62. [in Ukrainian].

11. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar' (1983). [*Philosophical Encyclopedic Dictionary*]. Moskva: Sov. Entsiklopediya. 837 s. [in Russian].

12. Shamova, T.I., Davydenko, T.M. (1990). Upravleniye protsessom formirovaniya sistemy kachestv znaniy uchashchikhsya: metod. Posobiye [*Management of the process of forming a system of quality knowledge of students*]. Moskva: Prometey MGPI. 112 s. [in Russian].

DANYLKO Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Information Technologies, Flight Academy of the National Aviation University;

TYMOSHENKO Anna, Senior Lecturer of the Department of Information Technologies, Flight Academy of the National Aviation University;

SAGANOVSKA Larysa, Senior Lecturer of the Department of Information Technologies, Flight Academy of the National Aviation University.

CRITERIA AND COGNITIVE ACTIVITY LEVELS FOR FUTURE FLIGHT OPERATOR MANAGERS

Abstract. *The article considers the problem of the development of cognitive activity of flight operator managers, since, from our point of view, the cognitive capabilities of flight operator managers are not sufficiently formed, there are problems in mastering professional knowledge and skills. Thus, the study of all aspects that contribute to the development of cognitive activity of future flight operator managers in the process of their professional training is an urgent problem.*

The specifics of the training of flight operator managers has a special character in the organization of the educational process. The cognitive activity of cadets in theoretical classes is aimed at developing the internal qualities of the personality of a future specialist (professional knowledge, thinking, imagination, memory, etc.), that is, transferring to the cadets the necessary baggage of special knowledge necessary for successful activity, for example, in emergency situations, development of skills of logical and operational professional thinking.

Based on the study and analysis of scientific and pedagogical sources, the essence of the cognitive activity of future specialists as a holistic education, a system characterizing the state of their personality formation and professional orientation is determined.

Based on the essence of the cognitive activity of flight operator managers to assess the level of state of their cognitive activity, we have identified three criteria with a description of their indicators: motivational; procedural and personal; practically effective.

Three levels of cognitive activity of future flight controllers in the process of their professional training are identified and characterized: high, medium and low. When we talk about the development of cognitive activity of cadets of aviation establishments, in particular, flight operator managers, we mean qualitative changes in this phenomenon, which ensure that cadets achieve their training goals at the university.

The criteria and levels of cognitive activity of flight operator managers that we have conventionally identified allow us to follow the development process of this education and tentatively determine the standard that cadets should strive for in the process of training at a higher aviation educational institution.

Key words: *activity, cognitive activity, future flight operator managers, criteria, indicators, levels.*

*Одержано редакцією: 27.12.2019 р.
Прийнято до публікації: 13.01.2020 р.*